

Mieczysław Wrzosek
Białystok

Uwagi o liczeniu stanów osobowych w formacjach Wojska Polskiego i Czerwonej Armii podczas wojny polsko-sowieckiej 1919–1920

W historiografii polskiej i rosyjskiej utrzymują się uporczywe spory dotyczące wzajemnej liczebności tych wojsk polskich i sowieckich, które uczestniczyły w starciach zbrojnych podczas wojny polsko-sowieckiej lat 1919–1920. Chodzi o różne operacje, bitwy, boje i walki pomniejszych formacji wojskowych. Zgodności poglądów nie ma nawet w odniesieniu do tak poważnego starcia militarnego, jakim była wielka bitwa warszawska, która rozgrywała się na przestrzeni od Włodawy aż po Działdowo, a w opracowaniach publicystycznych i w wystąpieniach okolicznościowych jest najczęściej identyfikowana z bojem stoczonym pod Radzyminem.

Najpoważniejsza przyczyna rozbieżności poglądów o wzajemnych siłach na polu walki wynika wszakże z niewiedzy. Chodzi w istocie o to, że w polskich i sowieckich siłach zbrojnych obowiązywały odmienne systemy obliczania stanów osobowych. W formacjach Wojska Polskiego uwzględniano więc w wykazach tych wszystkich żołnierzy, którzy pełnili służbę w formacjach skierowanych na pole walki, a w Czerwonej Armii obowiązywał podział pełniących służbę wojskową na trzy kategorie. Występowały więc następujące umowne kategorie:

- „bagnety” (szytki), czyli tacy żołnierze, którzy byli bezpośrednimi uczestnikami walki wręcz;
- żołnierze liniowi, to znaczy „bojcy”, którzy nie uczestniczyli w bezpośredniej walce, ale walkę wspierali ogniem broni maszynowej oraz dział, a także łącznościowcy, saperzy oraz inni specjaliści;
- funkcjonariusze oddziałów specjalnych, czyli takich, które pilnowały, aby „bagnety” okazywały odpowiedni „zapał” do udziału w walce; byli to funkcjonariusze tak zwanej „zmilitaryzowanej ochrony” (wojennizirowanaja ochrona); taka brygada jest wymieniana między innymi w armii Siemiona Budionnego;
- występowało ponadto w Czerwonej Armii pojęcie „żywieni” („judoki”); obejmowało ono wszystkich, którzy pełnili służbę wojskową.

Rozbieżność poglądów na sprawy wzajemnej liczebności wynika zaś konkretnie z faktu, że opracowania rosyjskie przy porównywaniu sił biorą pod uwagę przede wszystkim te „bagnety”, a w odniesieniu do wojsk polskich są uwzględniani wszyscy żołnierze liniowych związków taktycznych (dywizji i brygad). W sposób podobny, a nawet całkiem beztrzesko, postępują również niektórzy polscy historycy wojskowi. Skutek tego postępowania jest zaś taki, że wojska polskie zwyciężały, bo miały niby liczebną przewagę. Stwierdzenie to odnosi się między innymi do wywodów o liczebnej przewadze wojsk polskich podczas bitwy warszawskiej.

W zasobach Centralnego Archiwum Wojskowego zachował się jednak dokument sporządzony przez komisarza politycznego sowieckiej 16 Dywizji Strzelców i przez zarządzającego ewidencją stanów osobowych tejże dywizji. Jest to instrukcja dotycząca sposobu wypełniania formularzy o stanach osobowych w formacjach, oddziałach i pododdziałach Czerwonej Armii. Publikowany tu dokument ma istotne znaczenie, ponieważ powinien się przyczynić do ustalenia rzeczywistego stosunku sił podczas poszczególnych starć zbrojnych wojny polsko-sowieckiej. Publikowany dokument to dosłowne tłumaczenie dokonane przez autora tej publikacji. Tytuł tego dokumentu jest natomiast umowny, ponieważ chodzi o jasne wyłożenie kwestii.

Instrukcja z 30 lipca 1929 r. o sporządzaniu raportów dotyczących stanu osobowego formacji wojskowych Czerwonej Armii

Wzór nr 1

A) W rubryce „nazwa jednostki” umieszcza się nazwisko dowódcy brygady oraz szefa sztabu brygady i dokładną nazwę jednostek wchodzących w skład brygady.

B) W rubryce „komandnawo sostawa” w liczniku wykaz liniowych dowódców do komendantów plutonu włącznie, a w mianowniku osoby administracyjno-gospodarcze, medyczne i personel polityczny.

C) W rubryce „sztukow” (bagnetów) ukazują się w pułkach: z kompanii liniowych – pomocników dowódców plutonu, dowódców drużyn i strzelców oraz liniowy skład pieszych zwiadowców.

D) W rubryce „bojcow piechoty” – cały zestaw dowódców pułków od dowódcy pułku po dowódców plutonu.

W kompanii: wszyscy strzelcy kompanii, podoficerowie kompanii, pomocnicy dowódców plutonu, dowódcy drużyn, wszyscy grenadierzy (żołnierze wyszkoleni w rzucie granatem), zwiadowcy, obserwatorzy gazowi oraz pluton karabinów maszynowych, jeżeli ma pełny skład osobowy.

W pułku i batalionie, oprócz wymienionych w kompaniach, z oddziału karabinów maszynowych podoficerowie, pomocnicy dowódców, dowódcy obsługi karabinu maszynowego, celowniczy, zastępcy celowniczych, obserwatorzy, zastępcy obserwatorów, amunicyjni.

Z oddziału konnych zwiadowców podoficerowie, dowódcy drużyn, konni zwiadowcy. Z oddziałów: pieszych zwiadowców, saperskiego, moździerz i dowódczego (kompania dowódcy) tak samo, jak w oddziale konnych zwiadowców.

E) W rubryce „w ogóle bojcow”, oprócz bojcow piechoty w kompaniach służby zdrowia, pomocników dowódców plutonów, dowódców drużyn, saperów.

F) W rubryce „jedokow” (żywionych) wszystkich bez wyjątku znajdujących się na froncie w danej jednostce (mieszkańców nie brać pod uwagę).

G) W rubryce „karabiny maszynowe” w liczniku sprawne, w mianowniku niesprawne, a w uwagach, ile i jakiego systemu.

H) W rubryce „koni” ogólna ilość w danej jednostce (nie dotyczy koni mieszkańców).

I) W rubryce „wozy” w liczniku ilość (wozów mieszkańców nie), w mianowniku kuchnie.

J) W rubryce „karabiny” w liczniku sprawne, a w mianowniku niesprawne; dane mianownika i licznika wchodzi nie do wszystkich rubryk, tylko w tej konkretnej. Na odwrotnej stronie wykazu (wzór nr 1) podawać dokładnie „ubyło” dokąd i ile bagnetów, pieszych zwiadowców, dowódców, szabel, telegrafistów itd. „przybyło” skąd i ile bagnetów, pieszych zwiadowców, dowódców itd.; „przesunięcia” – omawiać wszelkie przemieszczenia z jednej kategorii do drugiej: np. z nieliniowych do sztyków, jak też ze sztyków do telegrafistów itd.; dane o tych przemieszczeniach powinny ujmować dokładnie różnice do poprzedniego wykazu

Wzór nr 2 i 3

W przedstawianych powiadomieniach ukazywać licznikiem czerwonoarmistów, a mianownikiem członków składu dowódczego. Na odwrotnej stronie ukazywać ubytek według kategorii, to jest: sztyków, pieszych zwiadowców, członków składu dowódczego itd.

Wzór nr 4 i 5

Wykaz przybyłych i ubyłych koni, kulomiotów, karabinów, wyposażenia, taborowego sprzętu i innych. Dane wg wzoru nr 2, 3, 4 i 5 powinny odpowiadać dokładnie danym wykazu stanu bojowego (wzór nr 1), bo te dane wynikają z podsumowania danych za oznaczony okres przedstawiony na odwrotnej stronie wzoru nr 1.

Wzór nr 6

W rubryce „kulomiotów” ukazywać licznikiem ilość sprawnych, a mianownikiem niesprawnych kulomiotów; w rubryce „karabinów” licznikiem sprawne, mianownikiem niesprawne itd.; na odwrotnej stronie wykazu dokładnie omawiać przybycie i ubytek zapasów ogniowych z zaznaczeniem skąd otrzymane i w jaki sposób się rozeszły, np. w boju przekazano innej jednostce, na szkolenie itp. Wykazy o zdobyczy przedstawiać w świetle doniesienia ukazując: na jakiej jednostce zdobyte, kiedy, gdzie, dokąd odesłane, albo odstawione oraz liczbę jeńców oficerów i żołnierzy, koni, dział, kulomiotów, amunicji, pocisków, karabinów, szabli, lanc, wozów, taboru kolejowego, parowozów, wagonów i platform, sprzętu intendenckiego, aparatury telefonicznej, inżynieryjnej itd. Wykazy o bojowym i osobowym składzie i zapasie bojowym (wzór nr 1) przedstawia się co tydzień do godziny 10.00 według czasu takiego to a takiego, zaś o przybyciu i ubytku osób, koni i sprzętu (wzór nr 2, 3, 4 i 5) co tydzień w poniedziałki o godzinie 12.00. Za okres od poniedziałku do niedzieli (poniedziałek i niedziela włącznie). Doniesienia o zdobyczy przysyłać w takich samych terminach i według wzorów nr 2, 3, 4 i 5 (to znaczy, co tydzień). Wykazy według wszystkich wzorów telegraficznie, albo telefonicznie przedstawiać obowiązkowo mnie: w tych sprawach kierować się instrukcją sztabu 15 armii.

Za szefa sztabu 16 Dywizji Strzelców (podpis)
komisarz polityczny sztabu (podpis)
zarządzający ewidencją stanu osobowego (podpis)

Oznakowanie kancelaryjne dokumentu: Nr 195/ucz. 30 lipca 1920, walcząca armia.

Sygnatura: CAW, akta obce, dowództwo 141 pułk strzelców, XLVII Brygady Strzelców, 16 Dywizji Strzelców.